

Wincenty Myszor

"Aphraates :
Unterweisungen/Aphrahat", [Bd. 5/1],
übersetzt und engl. von Peter Bruns,
Freiburg [etc.] 1991 : [recenzja]

Collectanea Theologica 62/4, 186-189

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

geli jako źródła historycznego i ich własności literackich — książka jest bardzo znacząca i słusznie została za taką uznana przez licznych recenzentów. Prof. Sanders potwierdził tu renomę zyskaną przez swe dawniejsze dzieło *Paul and Palestinian Judaism* (1977). Natomiast w tym, co dotyczy autodeklaracji i samoświadomości Jezusa, autor raczej problemy sygnalizował niż rozwiązywał. Nawet ilościowo są one na dalszym planie. Książka nastawiona jest zdecydowanie na historię oddzieloną od teologii, co jest wygodne z punktu widzenia metody naukowej, ale może być uznane za słabość wobec faktu, że sposób myślenia Jezusa, pierwszych chrześcijan i ewangelistów takiej separacji nie znał.

Michał Wojciechowski, Warszawa

Aphraates: Unterweisungen/Aphrahat, 1. Teilband. Aus dem Syrischen übersetzt und eingeleitet von Peter BRUNS, Freiburg—Basel—Wien—Barcelona—Rom—New York: Herder (Fontes Christiani, Bd 5/1), 1991, 279 pp.

Zapoczątkowana w 1990 roku dwujęzyczna seria wydawnictwa Herdera Fontes Christiani w piątym tomie przekazuje w niemieckim tłumaczeniu z języka syryjskiego pisma Afrahata. Ukazała się pierwsza część piątego tomu i to bez tekstu oryginalnego syryjskiego, z racji technicznych jak i z ograniczonej znajomości tego języka nawet wśród patrologów. Afrahat (zm. po roku 345) był pierwszym pisarzem kościelnym w obszarze języka syryjskiego, który tworzył niemal w całkowitej izolacji wobec myśli greckiej. Żył poza granicami Cesarstwa Rzymskiego, w Persji, za panowania Szapura II. Historia Armenii nazywa go za Jakubem z Nisibis „Persem”. Jego dzieła bowiem zostały częściowo przetłumaczone na język ormiański, a także gruziński i etiopski. Afrahat jest autorem 23 utworów, nazywanych homiliami, traktatami, kazaniami, pouczeniami (por. niemieckie *Unterweisungen*). Problem formy literackiej jego dzieł polega na tym, że literacki kształt odbiega od form znanych z literatury chrześcijańskiej greckiej czy rzymskiej. W samych utworach pojawiają się takie terminy jak „tahwita” — wykład, „egarta” — list, „memre” — mowa, „uhdane” — książka, „sarbin” — rozważania. Wydaje się, że najmniej trafne jest nazwanie tych utworów homilią. Nie wykazują one związku z jakąś perykopą biblijną ani z literaturą. Autor liczy bardziej na czytelników niż na słuchaczy. Utwory zostały uporządkowane w układzie akrostychicznym, to jest według 22 liter alfabetu syryjskiego, z dodatkowym pismem 23 o winnych gronach. Zbiór wyraźnie dzieli się na dwie części. Pierwszą część tworzą traktaty napisane przed 337 rokiem, druga część zawiera utwory powstałe w roku 344. Ostatni utwór, 23, jest jakby poza zbiorem, powstał w roku 345. Opracowanie i przekład dzieła Afrahata w ujęciu Petera Bruna jest trzecim przekładem na język niemiecki, a drugim przekładem całości. Poprzednie opublikowali w XIX w. G. Bickell w wyborze (r. 1874) oraz G. Bert (w *Texte und Untersuchungen* 3, 3/4, 1888). Niedawno ukazało się tłumaczenie na język francuski w serii *Sources Chretiennes* (tom 345 i 359, rok 1988 i 1989). Istnieją także tłumaczenia pism Afrahata w języku angielski i włoski. Tom pierwszy pism Afrahata w Fontes Christiani 5 zawiera tłumaczenie pierwszych dziesięciu traktatów. Wstęp jest wprowadzeniem do całości. Podano także literaturę przedmiotu. Tom drugi będzie zawierał pozostałe traktaty oraz indeksy do całości. Autor wstępu i tłumaczenia doktoryzował się pracą na temat Afrahata (*Das Christusbild Aphrahats des Persischen weisen*, Hereditas 4, Bonn 1990). W swoim wprowadzeniu do pism Afrahata zajął się kwestią przekazu tekstu, jego integralnością, formą literacką i stylem dzieła, a także osobą twórcy i jego inspiracjami literackimi i teologicznymi. Następnie przedstawił duchowe środowisko Wschodniej Syrii oraz podstawowe zagadnienia teologiczne w pismach Afrahata. Autor wstępu krytycznie wypowiada się na temat teorii Antonellego i Fieya

w kwestii integralności utworów Afrahata. Badacze ci wyłączają ze zbioru traktat 14 powołując się na różnice stylu. Zdaniem Bruna kwestionowanie autorstwa tego traktatu jest nieuzasadnione. Afrahat cytował obszernie źródła synodalne i z tej racji ukazał się jakby inny język jego dzieła. Z racji wewnętrznych wynika jasno, że Corpus 1—10 traktatów powstał przed rokiem 337, druga część natomiast, Corpus 11—22, w roku 344. Ostatni utwór, 23, w roku 345. Styl pism Afrahata wskazuje wyraźnie na jedność i autorstwo tego samego pisarza. Tytuły dzieł wskazują na treść nie tyle teologiczno-spekulatywną, ile raczej teologiczno-praktyczną. Traktat 1 — o wierze, 2 — o miłości, 3 — o poście, 4 — o modlitwie, 5 — o wojnach, 6 — o synach przymierza, 7 — o pokutnikach, 8 — o zmartwychwstaniu, 9 — o pokorze, 10 — o pasterzach, 11 — o obrzezaniu, 12 — na temat Paschy, 13 — o szabacie, 14 — polecenia zawarte w synodalnym dokumencie, 15 — o przepisach pokarmowych, 16 — o ludach i jednym narodzie, 17 — o Mesjaszu, 18 — o dziewictwie, 19 — przeciw Żydom, 20 — o wsparciu dla biednych, 21 — o prześladowaniach, 22 — o śmierci. Traktat 5 stanowi ukazanie w stylu Księgi Daniela wojen między Persami a Rzymianami, 23 traktat mówi o zbiorze winogron. Adresatami traktatów 6, 7 i 10 mogli być mnisi. Część pierwsza zbioru ma na uwadze w ogóle sprawy wewnętrzne Kościoła, życia religijnego mnichów. Część druga w gruncie rzeczy rozwija stale motyw polemiki z Żydami, a więc sprawy życia zewnętrznego syryjskiego Kościoła. Afrahat często przerywa wykład i czyni obszernie dygresje na różne tematy. Bardzo wiele jest w tekście cytatów biblijnych, pouczeń budujących i modlitw. Taki układ dzieła należy do stylu Afrahata. Znamy języka syryjskiego chwalą jego czystość i nikły ślad wpływów słownictwa greckiego czy perskiego. Wskazuje to jednocześnie na samodzielność i oryginalność myśli teologicznej tego autora. Bruns wypowiedział się również na temat źródeł do biografii Afrahata. Jego zdaniem najpewniejsze, poza informacjami w samym dziele, pochodzą dopiero z okresu V wieku od Izaaka z Antiochii. Wszystkie jednak zewnętrzne informacje o autorze i dziele nie zasługują na zaufanie. Z danych wewnętrznych wynika, że Afrahat mógł brać udział w synodzie w Seleucji-Ktezyfonie (Wykład 14, 1) oraz patrzył na przygotowania do wojny prowadzonej przez Szapura II z Rzymianami oraz obserwował prześladowania chrześcijan za tego króla (23, 69). Można przypuścić, że działał w Adiabene. Należał z całą pewnością do kręgów ascetycznych, do „synów przymierza”, do „samotnych” (ihidy). Ale zdaniem Bruna należy raczej wątpić, że był duchownym. A Baumstark w swojej literaturze syryjskiej zalicza go do episkopatu syryjskiego. Zdaniem Bruna, krytyczne wypowiedzi o duchownych, a zwłaszcza o biskupach, świadczą, że nie należał do ich grona.

W dalszej części wstępu Bruns ukazał literackie tradycje pism Afrahata. Głównym źródłem teologii syryjskiego autora jest Pismo św. Można odnotować w jego 23 niewielkich utworach ponad tysiąc cytatów wprost oraz o wiele więcej aluzji. Wydaje się jednak, że Afrahat cytował z pamięci, stąd jego wersje syryjskiej Biblii nie mogą być świadectwem tłumaczenia wcześniejszego od Peszitty. W większym stopniu można jego cytaty odnieść do jakiegoś jednolitego tekstu tylko Księgi Rodzaju i Wyjścia. Ważne jest jednak świadectwo Afrahata o użyciu poszczególnych ksiąg biblijnych w chrześcijańskiej Persji IV wieku. Afrahat jest także świadkiem tradycji, na przykład nauki o zstąpieniu Chrystusa do otchłani. Jest to szczególny rys jego judeochrześcijańskiej teologii. Struktura i koloryt jego teologii zaznaczają się szczególnie w treści pojęć podstawowych, na przykład pojęcie wiary wskazuje bardziej na nakaz i posłuszeństwo niż aspekt intelektualny, przyjęcia treści wiary. Próżno szukać u Afrahata pojęć „Trójcy”, „hipostazy”. Pod tym względem Afrahat jest tradycyjny i nie poddaje się wpływowi myśli greckiej. Pojęcia te pojawiają się w teologii syryjskiej w późniejszym okresie. Afrahat, przeciwnie, jest świadkiem znaczenia w teologicznych tekstach elementów liturgicznych, hymnów i pieśni. Pod tym względem pisma Afrahata nie zo-

stały jeszcze w pełni przebadane. Bruns zajął się również środowiskiem duchowym chrześcijaństwa syryjskiego, a więc przede wszystkim religią pogańską w Persji i judaizmem. Bruns ustalił, że kontakty z religią pogańską są raczej nikłe. Afrahat nie przeprowadził szerszej polemiki z pogaństwem, jak to stało się zwyczajem późniejszych pisarzy. Natomiast związki z judaizmem są bardziej żywotne. Cała druga część uwzględnia polemikę z judaizmem. Afrahat podejrzewa Żydów, że wykorzystywali prześladowania chrześcijan za Szapura, aby zdobyć przewagę nad Kościołem. Przedmiotem polemiki z Żydami były istotne dla syryjskiego chrześcijaństwa zagadnienia, a więc chrystopologia, bezżenność, asceza, odrzucenie Izraela i samo prześladowanie chrześcijan.

W teologii Afrahat w większym stopniu kładzie nacisk na czyn niż na spekulację. Wszędzie zaznaczają się związki z teologią judeochrześcijańską. Afrahat wyżej ceni obrazy i symbole niż abstrakcyjne pojęcia. W chrystopologii stosuje teologię tytułów, a więc kontynuuje tradycje biblijne, teologię archaiczną. Jest to chrystopologia duchowa. W bardzo małym stopniu zna preegzystencję Jezusa. Nie interesuje go metafizyka. Zagadnienia teologiczne przedstawia natomiast dramatycznie i z wielu stron, w sposób niemal programowo nieścisły. Ascezę ujmuje jako naśladowanie Chrystusa, ale jednocześnie jako drogę powrotu do raju, do pierwotnej świętości Adama, na przykład w ideale bezżenności. Teologia sakramentalna Afrahaty wykorzystuje typologię i egzegezę Starego Testamentu. Pod tym względem wykazuje wiele wspólnych wątków z egzegezą rabinistyczną. W szczegółach ukazuje to komentarz Bruna podany w przypisach do tłumaczenia. Typologię chrztu dostrzega we wszystkich opowieściach o wodzie w Starym Testamencie. Z racji zobowiązań chrześcijańskich Afrahat rozróżnia trzy grupy chrześcijan. Pierwszą stanowi elita, do której należą mnisi i dziewice. Drugą grupę stanowią małżonkowie, którzy nie korzystają z praw małżeńskich, żyjąc jak rodzeństwo. Trzecią grupę stanowią małżonkowie, którzy rodzą i wychowują potomstwo. Wyraźnie możemy dostrzec tu kontynuację enkratyzmu, który zwykle łączy się z imieniem Tacjańa Syryjczyka. Ustanowienie chrztu przez Chrystusa widzi Afrahat w obrzędzie obmycia nóg Apostołom. Na wzór namaszczenia chrześcijańskiego w Syrii stosowano namaszczenie pokutników, o czym znów poświadcza Afrahat. Prócz aktu pokutnego, podporządkowanego hierarchicznemu urzędowi kapłańskiemu, Afrahat zna pokutę w celach ascetycznych i terapeutycznych stosowaną przez „uczniów Chrystusa lekarza”, czyli mnichów. Eucharystię traktuje jako prawdziwą Paschę. Nie zna zresztą innej nazwy dla tego sakramentu.

Antropologia Afrahaty ukazuje również korzenie biblijne w terminologii określającej ciało, duszę i ducha. Przesłanki antropologiczne stanowią podstawę jego nauki o grzechu pierwotnym i zmartwychwstaniu. Typowa dla poglądów Afrahaty jest również nauka o śnie duszy po śmierci człowieka, czyli tak zwana hypnopsychia. I ten pogląd można ewentualnie wyprowadzić z tradycji judeochrześcijańskich. Autor pierwszego tomu pism Afrahaty wykorzystał wydanie tekstu syryjskiego z I tomu *Patrologia Syriaca*, w wydaniu J. Parisota. Tłumaczenie zaopatrzył w krótkie uwagi filologiczne i teologiczne. Każdy z traktatów poprzedza krótkie wprowadzenie, które streszcza wypowiedź Afrahaty. Bibliografia podana została w układzie bardzo przejrzystym. Jej wykorzystanie będzie można dopiero ocenić w całości po opublikowaniu drugiego tomu pism Afrahaty. Nie znalazłem jednak hasła A. Vööbusa z *Reallexikon für Antike und Christentum*, Supplement I, 1986, 497—506, gdzie w Nachtrag podano najnowszą literaturę przedmiotu po roku 1962. W tekście nie znalazłem błędów drukarskich. Jedyne na stronie 18 należy zmienić 1974 na 1874 przy wydaniu Bickella, a na stronie 171 p. 7 zamiast *praefectus praetoris* winno być *praefectus praetorio*. Oczywiście praca niemiecka nie odnotowuje polskich publikacji na temat Afrahaty. Warto je jednak przypomnieć polskiemu czytelnikowi, a więc polski przekład czwartego

traktatu *O modlitwie*, pióra W. Kani, Tarnów 1989 (nakładem własnym tłumacza!), J. Woźniak, *Problematyka modlitwy u Afrahata*, Tarnowskie Studia Teologiczne 8 (1981) 145—149, tenże, *Eucharystia w pismach Afrahata*, *Vox Patrum* 15 (1988) 679—687.

ks. Wincenty Myszor, Warszawa

Aphraates: Unterweisungen/Aphrahat. Aus dem Syr. übersetzt und eingeleitet von Peter BRUNS, Freiburg im Breis.—Basel—Wien—Barcelona—Rom—New York: Herder (Fontes Christiani, Bd 5/2), 1991; VI + (281) + 629 pp.

Tom 5/2 zawiera drugą część dzieła, które w pierwszej części ukazało się nieco wcześniej. Wydano tu rozprawy Afrahata począwszy do 11 do końca, do 22 w cyklu oraz 23 i List Georgiosa, biskupa Arabów. Tom ten zawiera indeksy do całości dzieła. W drugiej części swoich rozpraw Afrahat zwrócił uwagę na związki chrześcijaństwa z judaizmem i judeochrześcijaństwem. Stanowisko Afrahata jest oczywiście polemiczne, ale jednocześnie możemy w jego teologii znaleźć wiele elementów pochodzących właśnie z tradycji judeochrześcijańskiej. Pisma „perskiego mędrca” zawierają również wiele cennych informacji o życiu Kościoła w Persji. Afrahat polemizując ze zwyczajami judeochrześcijańskimi jednocześnie informuje o zwyczajach kościelnych w Persji. Wszystkie te elementy w wypowiedziach Afrahata tłumacz opatrzył komentarzem, choć zbyt skąpy jak na tak obcy tekst, tłumaczenie z języka syryjskiego. W teologii Afrahata głównym tematem była chrystologia. Najważniejszy pod tym względem traktat 17 na temat „Mesjasza, że był Synem Bożym” zawiera pierwotną, to jest zbliżoną do biblijnej chrystologię Imion, czyli tytułów Chrystusa. Na tym tle ujawnia także swoją antropologię, oczywiście różną od tej, którą znamy ze świata grecko-rzymskiego. Do chrystologii wraca także w innych traktatach. Tu jednak okazuje się indeks rzeczowy mniej pomocny. Hasła związane z chrystologią są rozproszone („Geburt Christi”, „Gesalbter”, „Messias”, „Incaratio”, „Kreuz/Kreuzigung”, „Menschensohn”), a można było je usystematyzować. Afrahat przedstawił także kwestie bliżej związane z życiem chrześcijańskim, a więc zagadnienie obrzezania (traktat 11), świętowania Paschy (12), znaczenia szabatu (13), przepisów pokarmowych (15), kwestie małżeństwa i dziewictwa (18), ale także żydowskiego mesjanizmu (19) i na tym tle znaczenie historii zbawienia dla chrześcijan. Eschatologią zajął się Afrahat w traktacie ostatnim (22). Dla historii Kościoła najważniejszy wydaje się traktat 14 zatytułowany *Upomnienia (Über die Ermahnung)* datowany na rok 344. Zawiera on informacje o kłopotach Kościoła w Persji, a więc o obsadzie i wykonywaniu urzędów kościelnych, zagadnienie pokuty. Afrahat wykorzystał w tym traktacie postanowienia synodu biskupów w Seleucji-Ktezifoncie w roku 344. Wiele elementów tego traktatu jest niejasnych. Afrahat nie mówi zbyt szczegółowo na temat niektórych nadużyć w Kościele. Traktat 20 poświęcił Afrahat działalności charytatywnej mnichów syryjskich, a 21 prześladowaniu chrześcijan za Szapura. W ostatnim traktacie Afrahat przedstawił swoje dzieła, podając ich listę oraz informując o okolicznościach ich powstania (traktat 22, 25). Wydawca dzieł Afrahata umieścił na końcu ważne źródło dla poznania dzieł Afrahata, a zwłaszcza dla recepcji jego pism w późniejszym okresie, a mianowicie tłumaczenie listu Georgiosa, biskupa Arabów (+ 724) wysłanego do Mar Iszo, kapłana i mnicha. W pierwszym rozdziale tego listu autor zajmuje się Afrahatem i jego pismami. Indeksy: biblijny, imion i nazw oraz rzeczowy zamykają tę cenną publikację. Jest to drugie pełne tłumaczenie pism Afrahata na język niemiecki. Wytycza nową drogę do poznania pism i teologii tego ciekawego autora literatury syryjskiej.

ks. Wincenty Myszor, Warszawa